

gösterir. Mahmud Nedim Paşa'ya kaside olarak takdim ettiği şiir ise hece vezniyle olup yirmi yedi kıtadır ve Bektaşî nefesleriyle halk destanlarını andırır. Sultan Abdülaziz için yazdığı "Destan" ile kızına gönderdiği manzum mektup hece vezninin ilk güzel örneklerinden sayılır. Pertev Paşa'nın bu az sayıda şiiri, Şinâsî'ninkilerle beraber tanzimat şiirinde şekil, dil ve muhteva olarak yenileşmenin ilk başarılı denemeleri arasında yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA:

Mehmed Tevfik, *Kâfile-i Şuarâ*, İstanbul 1290, s. 74-75; Recâizâde Ekrem, *Kudemâdan Birkaç Şâir*, İstanbul 1305, s. 57-58; Abdülhalim Memduh, *Târih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*, İstanbul 1306, s. 78-84; Fâik Reşâd, *Eslâf*, İstanbul 1311, I, 180-186; Ebûzziyâ Tevfik, *Numûne-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*, İstanbul 1329, s. 197-225; a.mlf., *Yeni Osmanlılar Tarihi* (haz. Ziyad Ebûzziyâ), İstanbul 1973, II, 104-106; *Osmanlı Müellifleri*, II, 114-115; İbrahim Necmi [Dilmen], *Târih-i Edebiyyat Dersleri*, İstanbul 1338, II, 68-73; İsmail Habib [Sevük], *Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1340, s. 100-107; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 1325-1337, 3141-3142; Mustafa Nihat [Özön], *Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1941, s. 55-56; Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1956, s. 239-241; Banarlı, *RTET*, II, 954-955; Metin Kayahan Özgül, *Türk Edebiyatında Siyâsî Rüyâlar*, Ankara, ts. (Akçağ Yayınları), s. 31-39; *Kâmûsü'l-â'lâm*, II, 1495; *TA*, XV, 491; *TDEA*, II, 448-449.

M. ORHAN OKAY

EDHEMÎ TAÇ

(bk. EDHEMİYYE; TAÇ).

EDHEMİYYE

(الأدهمية)

İbrâhim b. Edhem'e
(ö. 161/777-78)

nisbet edilen bir tarikat.

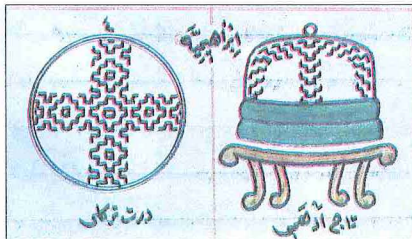
Tarikatların teşekkül ettiği dönemden önce yaşayan meşhur sûfî İbrâhim b. Edhem'in bir tarikat kurucusu olmadığı bilinmekle beraber ona nisbet edilen, ancak babasının adıyla anılan Edhemîyye'nin kimin tarafından nerede kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Vâhidî (ö. 1528), Anadolu'daki çeşitli tasavvufî zümreler hakkında bilgi veren *Menâkıb-ı Hâce-i Cihân* ve *Netice-i Cân* adlı eserinde Edhemîler'i sünnete uydukları için bıyıkları kısa, sakalları uzun, sırtlarında yeşil hırka, boyunlarında tesbih, ilâhi okuyup çoşan bir zümre olarak tasvir eder; Edhemîler'in Belh'ten geldiklerini, şeyhlerinin adının Hâmid-i Kerhî oldu-

ğunu, içlerinde Derviş Abdülmecid adlı bir de halifeleri bulunduğunu bildirir. Vâhidî'nin verdiği bilgilere göre insanı âlemle mukayese eden Edhemîler âlemde bulunan her şeyin insanda da var olduğuna inanırlar. Onlara göre "Edhem" (ادهم) kelimesinin birinci harfi olan "elif" (ا) Allah'a işaret eder. Bu da bir Edhemî'nin bütün söz ve davranışlarının ilâhî nitelikle olduğunu, bu sebeple onun varlık âleminin padişahı bulunduğunu ifade eder. İkinci harf olan "dal" (د), tarikatta "devam" ve bu yolda sebat etme anlamına gelir. Üçüncü harf olan "he" (ه), "himmet" sahibi olan Edhemîler'in Hak'tan "hidayet" istediklerini, son harf olan "mim" (م), gaddar nefse karşı başkaldırdıklarında Allah'tan "meded" dilediklerine işaret eder. Harîrîzâde ise Edhemîyye'nin "efkârın def'i, mâsivânın terki ve âğyâr muhabbetinin ref'i" esasına dayandığını belirtir (*Tibyân*, I, vr. 70^a) ve okudukları virdleri hakkındaki bilgi verir.

Zebîdî '*İkdü'l-cevheri's-şemîn*'de, kendisinin Edhemîyye tarikatı hırkasını 1163'te (1750) giydiğini ifade ederek XV. yüzyıldan itibaren Yemen, Mekke, Medine, Kirman ve Şiraz'da faaliyet gösteren Edhemî şeyhleriyle Kudûs'teki Edhemîyye zâviyesi hakkında kısaca bilgi verir. Bu bilgilerden, Edhemîyye'nin Kâdirîlik ve Rifâîlik gibi bir Sünnî tarikat olduğu anlaşılmaktadır. Ma'sûm Ali Şah ise Edhemîyye silsilesinin İmam Zeynelâbidîn veya İmam Muhammed el-Bâkır'a dayandığını ve Şîr temayüllere sahip olduğunu ileri sürer (*Tarâ'îk*, II, 109-131; III, 77). Zebîdî'nin verdiği bilgilere dayanarak tarikatın bazı kollarının Sünnî özellikleri XVIII. yüzyıla kadar koruduğu, bundan sonra daha geniş çapta Şîr-Bâtınî zümrelerin tesirine mâruz kaldığı söylenebilir.

Tarikat mensuplarının "taç" adını verdikleri başlığın dört terklı (dilimli) olanı-

Edhemî tacı yandan ve üstten gösteren bir çizim (Yahyâ Âgâh, *Fütûvve-i Esrâr-ı Tâc*, Süleymaniye Ktp., Nuri Arlasız, nr. 101, s. 20)

na "tâc-ı Edhemî" denir. Tacın dört terklı olmasının kelime-i tevhidin dört kelimesinden, "Allah" ve "Muhammed" lafızlarının dörder harften meydana gelmesi, kutsal kitapların sayısının dört oluşu gibi çeşitli sembolik mânaları vardır. "Tâc-ı Edhem" edebî metinlerde aynı zamanda, taç ve tahtını terkederek fakrı tercih eden İbrâhim b. Edhem'in istig'nâ halini ifade eden bir tabir olarak da kullanılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA:

Vâhidî, *Menâkıb-ı Hâce-i Cihân*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 242; Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 69^b-70^a; Zebîdî, *İkd*, s. 31; a.mlf., *İthâfû'l-aşfiyâ*, s. 170; Hüseyin Vassâf, *Seft-ne*, II, 24-28; Yahyâ Âgâh, *Fütûvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet*, yazmanın Nihat Azamat'taki fotokopisi, s. 32-36; Ma'sûm Ali Şah, *Tarâ'îk*, II, 109-131; III, 77; Pakalın, I, 504.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

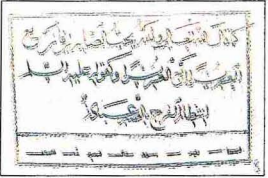
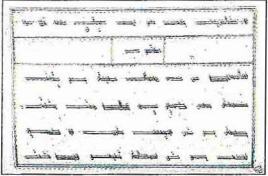
EDİB AHMED YÜKNEKİ

(XII. yüzyıl)

Atebetü'l-hakâyık adlı
meşhur eserin müellifi, şair.

Yaşadığı dönem ve çevreyle ilgili yeterli bilgi yoktur. Eski kaynaklarda hakkında sadece menkıbevî mahiyette bazı rivayetlere rastlanmaktadır. Bunlardan anlaşıldığına göre Edib Ahmed Arapça ve Farsça bilen, tefsir ve hadis gibi İslâmî ilimleri tahsil etmiş, takvâ sahibi, âlim, fâzıl bir şairdir. Onun hakkındaki menkıbeler, şöhretinin XV. yüzyıl sonlarına yani Ali Şîr Nevâî (ö. 906/1501) zamanına kadar sürdüğünü göstermektedir. Nitekim Nevâî'nin *Nesâyimü'l-mahabbe* adlı eserinde Edib Ahmed'in aslen Türk ve doğuştan kör olduğu, din-dar ve zeki bir insan olarak tanındığı, Bağdat'ın dışında uzak bir yerde oturduğu, her gün yürüyerek gelip İmâm-ı Âzam'ın (ö. 150/767) derslerine devam ettiği ve İmâm-ı Âzam tarafından çok takdir edildiği belirtilmektedir. Gerçekle ilgisi bulunmayan bu rivayet, Edib Ahmed'in dinî kimliğinin ve bilgilerinin halk arasında İmâm-ı Âzam'a talebe olacak kadar yüksek görüldüğü şeklinde değerlendirilebilir.

*Atebetü'l-hakâyık**ta Edib Ahmed'in adı, hayatı ve şahsiyetiyle ilgili bazı bilgiler vardır (*DîA*, IV, 50-51). Ayrıca eserin sonunda, Emîr Arslan Hoca Tarhan tarafından yazılan on beyitlik bir manzumede Edib Ahmed'in doğuştan kör ve babasının adının Mahmud olduğu kaydedilmekte, doğum yerinin bugünkü Türkistan'da Taşkent civarında, mevkii ke-

Edib Ahmed Yüknêkî'nin *Atebetü'l-hakâyyık* adlı eserinin konu başlıklarıyla âyet ve hadislerin Arapça, esas metnin ise Uygur harfleriyle yazıldığı nüshasından örnek sayfalar (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 4012, s. 32-33, 82-83)

sin şekilde tesbit edilemeyen Yüknêk kasabası olduğu belirtilmektedir. Yine aynı manzumede eserin "Kâşgarî til" ile yani Karahanlı Türkçesi'yle yazıldığı ifade edilmektedir.

Bütün bu bilgilere göre Edib Ahmed'in XII. yüzyılda yaşamış bir Türk edip ve âlimi olduğuna kesin gözyle bakılmaktadır. *Atebetü'l-hakâyyık*'ı yazmadan önce de "Edib" sıfatını taşıdığı anlaşılmakta, ancak başka herhangi bir eseri bilinmemektedir.

Güçlü bir şair olmayan Edib Ahmed'in eserini yazarken büyük ölçüde *Kutadgu Bilig*'in tesirinde kaldığı belli olmaktadır. İslâmî bilgileri öğretmek maksadıyla yazılmış mısralarında daha çok didaktik bir üslup hâkimdir. Ağzından ağıza yayılan şiirlerinde ise hikmetli ifadeler göze çarpar.

BİBLİYOGRAFYA :

Edib Ahmed Yüknêkî, *Atebetü'l-hakâyyık* (nşr. Reşid Rahmeti Arat), İstanbul 1951; Ali Şir Nevâî, *Nesâyim*, s. 390-391; Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi* (1926), İstanbul 1981, s. 173-178; a.mlf., "Hibetü'l-hakâyyık", *MTM*, V (1915), s. 369-380; Ahmet Bican Ercilasun, "Edib Ahmed Yüknêkî ve Atabetü'l-Hakâyyık", *Büyük Türk Klasikleri*, I, 158, 159; Necib Asım [Yazıksız], "Uygur Yazısı İle Hibetü'l-hakâyyık'ın Diğer Bir Nüshası", *TM*, I (1925), s. 227-233; Tuncer Gülensoy, "Edib Ahmed b. Mahmud Yüknêkî", *TDEA*, II, 450; a.mlf., "Atebetü'l-hakâyyık", *DİA*, IV, 50-51; Günay Kut, "Ali Şir Nevâî", a.e., II, 451.

TUNCER GÜLENSOY

EDİB HARÂBÎ

(1853-1916)

Son devir Bektaşî şairi.

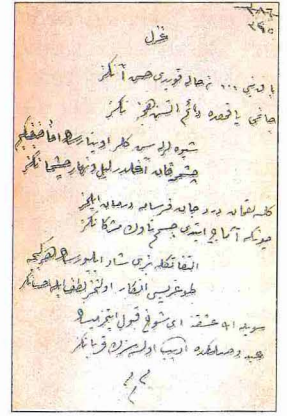
İstanbul'da doğdu. Asıl adı Ahmed Edib'dir. Şiirlerinde bazan Harâbî, bazan Edib mahlasını kullanmıştır. Çanak-kale ve Preveze'de memurluk, Bahriye'de uzun yıllar gemi kâtipliği yaptı. On yedi yaşlarında Merdivenköy Şahkulu Dergâhı şeyhi Mehmed Ali Hilmi Dede Baba'ya mürid oldu. Ancak herhangi bir kimseden icâzetnâme almadan babalık yapmaya kalkıştığı için İstanbul Bektaşîleri arasında pek sevilmez, hatta Bektaşî tekkelerine kabul edilmezdi. Daha çok Bektaşî olmayan rindmeşrep kişilerle ve şairlerle düşüp kalkar, evinde âyinler düzenlediği söylenirdi. Hatta Rıza Tevfik bile başlangıçta ondan el almıştı. Edib Harâbî'nin, "Kâf u nûn hitâbı izhâr olmadan / Biz bu kâinatın ibtidâsıyız" matla'lı meşhur nefesi bütün Bektaşîler tarafından ezbere bilinir ve dergâhlarda okunurdu. Edib Harâbî velûd bir şairdir. Kendisini yakından tanıyanlar, zaman zaman irticâlen dahi kolaylıkla şiir söyleyebildiğini belirtirler.

Aruz ve hece vezinlerini son derece rahat kullanan Edib Harâbî'nin şiirleri devrinde büyük bir ilgi görmüştür. Özellikle Bektaşî düşüncesini yansıttığı ve sade bir dille kaleme aldığı şiirlerinde hiciv unsuru ağır basmaktadır. Sadettin Nüzhet Ergun ondaki Melâmîlik etkisi üzerinde durur.

Şiirlerinin bir kısmı *Saâdet ve Yeni Mecmua* gibi devrin gazete ve dergilerinde de yayımlanan Edib Harâbî, Nâmık Kemal'in bazı şiirlerini tahmis etmiş, ayrıca Servet-i Fünûncular'ı alaya alan bazı manzumeler de yazmıştır. Nefes, koşma, kalenderî, mersiye ve gazellerle bazı önemli olaylara düşürdüğü tarihlerden oluşan oldukça hacimli divanının kendi el yazısı ile olan nüshası Süleyma-

Edib Harâbî

Edib Harâbî'nin müellif hattı divanından bir sayfa (Süleymaniye Ktp., İhsan Mahvi Balkır, nr. 98, s. 225)

niye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (İhsan Mahvi Balkır, nr. 98). Divanın iki defterden ibaret diğer bir nüshası ise İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı'ndadır (K. 541). S. Nüzhet Ergun *Bektaşî Şairleri*'nde hece ve aruzla elli bir şiirini neşretmiş (s. 82-115), divanından seçmeler ise Hüseyin Hüsnü Erdikut'un *Edib Harâbî'nin Divanı* (İzmir 1950) ile Sefer Aytekin'in derlediği *Harâbî, Hayatı ve De-yişleri* (Ankara 1959) adlı kitaplarda yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sadettin Nüzhet [Ergun], *Bektaşî Şairleri*, İstanbul 1930, s. 79-82; a.mlf., "Edib Harâbî", *Millî Mecmua*, X/109, İstanbul 1928, s. 1751-1753; Rauf Yekta, *Bektaşî Nefesleri*, İstanbul 1933, s. 153; Fikret Yürükoğlu, *Edib Harâbî, Hayatı ve Eserleri* (mezuniyet tezi, 1945), İÜ Ed.Fak. Ktp., nr. 1129; Abdülbâki Gölpınarlı, *Alevî-Bektaşî Nefesleri*, İstanbul 1963, s. 12; Vahit Lütfi Salcı, "Edib Harâbî", *YT*, nr. 78 (1938), s. 218-221; Rıza Tevfik Bölükbaşı, "Edib Harâbî Erenler", *Yeni Sabah*, nr. 2216, 21 Temmuz İstanbul 1944; H. Jansky, "Der Bektaşî - Dichter Edip Harabi", *WZKM* (1960), s. 87-98; Nail Bayraktar, *Atatürk Kitaplığı'na Yeni Baş-ışlanan Yazma Kitapların İndeks Kataloğu*, İstanbul 1991, I, 15; "Edib Harâbî", *TDEA*, II, 450-451.

ABDULLAH UÇMAN

EDİB MEHMED EMİN

(ö. 1801)

Osmanlı vak'anüvisi.

Midilli Nâzırı Ali Bey'in oğlu olup tahsili ve ilk görevleri hakkındaki bilgiler yetersizdir. 1763'te Erzurum Valisi İbrâhim Paşa'nın divan kâtipliğini yaptığı, daha sonra teşrifatî vekili olduğu bilinmektedir. Sâdullah Enverî'nin üçüncü defa vak'anüvisi tayin edilerek Serdar Koca Yüsf Paşa ile savaşta katılması üzerine 1787'de rikâb vak'anüvisi veya vak'anüvis vekili olarak İstanbul'daki olayları yazmakla görevlendirildi (Edib Mehmed